

Jarosław Klas

<https://orcid.org/0000-0002-3912-4030>

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Ośrodek Kultury im. C.K. Norwida w Krakowie
e-mail: jaroslaw.klas@doctoral.uj.edu.pl

Recenzja książki

Raport z projektu badawczego „Krakowski odbiorca kultury”

Marcin Bańdo, Łukasz Gaweł, Patrycja Król, Iwona Parzyńska, Filip Skowron, Agnieszka Szostak (redakcja naukowa), Wydawnictwo Attyka, Kraków 2019, 192 ss., ISBN: 978-83-65644-57-2

W ostatnich latach dużą popularnością cieszą się w Polsce badania szeroko rozumianego sektora kultury, które coraz częściej realizowane są nie tylko przez klasyczne instytucje badawcze i naukowe, takie jak uczelnie, ale także przez wyspecjalizowane organizacje powołane w tym celu – tak zwane obserwatoria kultury¹. Tego typu jednostki przybierają najczęściej formę:

- organizacji pozarządowych (np. Fundacja Obserwatorium Żywej Kultury – Sieć Badawcza²),
- projektów realizowanych przez organizacje pozarządowe (np. Regionalne Obserwatorium Kultury w Białymstoku w Fundacji Laboratorium Badań i Działań Społecznych „SocLab”³),
- osobnych działów w instytucjach kultury (np. Obserwatorium w Regionalnym Instytucie Kultury w Katowicach⁴),
- projektów lub programów realizowanych w instytucjach kultury (np. Obserwatorium Kultury w Dziale Badań i Rozwoju Instytutu Kultury Miej-

¹ Zob. Kisilowska 2005; Plebańczyk 2010: 31–44.

² Fundacja Obserwatorium Żywej Kultury – Sieć Badawcza, www.ozkultura.pl [odczyt: 18.07.2019].

³ Regionalne Obserwatorium Kultury, <http://soclab.org.pl/regionalne-observatorium-kultury/> [odczyt: 18.07.2019].

⁴ Obserwatorium, <https://rik.katowice.pl/observatorium/> [odczyt: 18.07.2019].

skiej w Gdańsku⁵, Małopolskie Obserwatorium Kultury w Małopolskim Instytucie Kultury w Krakowie⁶, Mazowieckie Obserwatorium Kultury w Mazowieckim Instytucie Kultury⁷),

- ośrodków badawczych na uczelniach wyższych (np. Regionalne Obserwatorium Kultury na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu⁸).

Badania kultury prowadzone są także przez agencje badawcze funkcjonujące na rynku komercyjnym⁹ czy Ośrodek Statystyki Kultury Głównego Urzędu Statystycznego zlokalizowany w Krakowie¹⁰. Dodatkowo warto zauważyć, że w latach 2012–2016 Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego rozdzielało dotacje w ramach programów lub priorytetów o nazwie Obserwatorium kultury, wspierających działalność badawczą¹¹. W tym szerokim nurcie prowadzono również badania odbiorców kultury w poszczególnych miastach¹². W ten kontekst wpisuje się recenzowana publikacja.

Raport z projektu badawczego „Krakowski odbiorca kultury” powstał w efekcie projektu badawczego, który realizowany był przez Zakład Zarządzania Kulturą w Instytucie Kultury na Wydziale Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz krakowskie instytucje kultury, wśród których znalazły się te prowadzone przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Muzeum Narodowe w Krakowie – lider projektu), Województwo Małopolskie (Filharmonia Krakowska im. Karola Szymanowskiego w Krakowie) i Miasto Kraków (Muzeum Krakowa). Zespół badawczy stworzyli przedstawiciele organizatorów projektu, studenci, doktoranci i pracownicy wymienionych organizacji, niekiedy powiązani zarówno z uczelnią, jak i poszczególnymi instytucjami kultury, co wydaje się cennym i istotnym rysem przeprowadzonych badań. Badania krakowskich odbiorców kultury nie prowadziła zatem wybrana organizacja badawcza typu obserwatorium kultury, ale celowo dobrany zespół, złożony z przedstawicieli różnego typu organizacji, co zapewniło unikatową możliwość uzyskania różnych perspektyw i spojrzeń na przedmiot badań. Ważne ponadto, że w proces badawczy partycypacyjnie zaangażowano

⁵ Obserwatorium kultury, <http://ikm.gda.pl/projekt/obserwatorium-kultury/> [odczyt: 18.07.2019].

⁶ Małopolskie Obserwatorium Kultury, <http://badania-w-kulturze.mik.krakow.pl/category/ma-lopolskie-obserwatorium-kultury/> [odczyt: 18.07.2019].

⁷ Mazowieckie Obserwatorium Kultury, <http://www.mazowieckieobserwatorium.pl/> [odczyt: 18.07.2019].

⁸ Regionalne Obserwatorium Kultury UAM, <http://rok.amu.edu.pl> [odczyt: 18.07.2019].

⁹ Zob. np. *Uczestnictwo Polaków w wydarzeniach kulturalnych 2019*.

¹⁰ Ośrodek Statystyki Kultury Głównego Urzędu Statystycznego, <https://krakow.stat.gov.pl/osrodki/osrodek-statystyki-kultury-987/> [odczyt: 18.07.2019].

¹¹ Programy Ministra, <http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finansowanie-i-mecenat-programy-ministra/programy-mkidn-2019.php> [odczyt: 18.07.2019].

¹² Zob. m.in.: *Badanie publiczności warszawskich instytucji kultury. Raport z badania ilościowego 2016*; *Badanie publiczności gdańskich instytucji kultury. Raport z badania 2018*.

w charakterze konsultantów przedstawicieli badanych instytucji kultury i ich organizatorów, którzy nie byli członkami zespołu badawczego. Kierownikiem projektu był dr hab. Łukasz Gaweł, prof. UJ, jego koordynatorem Iwona Parzyńska, natomiast w skład zespołu badawczego weszli poza nimi: Marcin Bańdo, Patrycja Król, Filip Skowron, Agnieszka Szostka i Magdalena Ślósarczyk. Przy projekcie współpracowały Urząd Miasta Krakowa oraz Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego¹³.

Realizacja projektu trwała od kwietnia 2017 do kwietnia 2019 roku, a więc dokładnie dwa lata. Badania miały charakter ilościowy i były prowadzone za pomocą zestandaryzowanego wywiadu kwestionariuszowego w 19 publicznych instytucjach kultury na terenie Krakowa, dla których organizatorem są Miasto Kraków, Województwo Małopolskie, a także Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Ze względu na wielooddziałowość niektórych instytucji badania odbywały się w 27 lokalizacjach. Jako ankierzy zostali zatrudnieni studenci Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wśród celów badania znalazły się (s. 8):

- Poznanie preferencji publiczności krakowskich instytucji kultury – muzeów, teatrów oraz instytucji muzycznych.
- Analiza najczęściej wybieranych kanałów komunikacji z odbiorcami, motywacji, jakie kierują uczestnikami w wyborze konkretnego wydarzenia.
- Poznanie źródeł, z jakich odbiorcy czerpią informacje.
- Analiza momentu podjęcia decyzji, czyli w jaki sposób odbiorcy wybierają spośród wydarzeń oferowanych przez dane placówki – sugerując się ulubioną formą (np. koncert, wykład warsztaty), tematyką, która ich interesuje, czy też kierując się przywiązaniem i autorytetem konkretnej instytucji.
- Analiza współodwiedzania – jakie placówki są wybierane wspólnie przez jednego odbiorcę, a więc w jaki sposób publiczność grupuje „sektory” krakowskich instytucji kulturalnych i jak między nimi „przepływa”.
- Badanie towarzyskich zależności łączących odwiedzających instytucje kultury – z kim odwiedzający wybierają się na wydarzenia kulturalne.
- Stworzenie mapy zależności między odbiorcami poszczególnych instytucji kulturalnych Krakowa.

Recenzowana publikacja składa się z pięciu rozdziałów poprzedzonych wstępem oraz dwóch aneksów. Kolejne rozdziały to: *Wyniki badania* (autorzy: Marcin Bańdo, Łukasz Gaweł, Patrycja Król, Iwona Parzyńska, Filip Skowron, Agnieszka Szostak), *Przebieg badania* (Iwona Parzyńska, Agnieszka Szostak), *Skąpożerni. Społeczność krakowskich instytucji kultury* (Filip Skowron), *Charakterystyka typów instytucji kultury* (Marcin Bańdo, Patrycja Król, Iwona Parzyńska, Agnieszka Szostak), *Marketing w publicznych instytucjach kultury* (Łukasz Gaweł). W aneksie pierwszym

¹³ Więcej informacji o projekcie można znaleźć na stronie internetowej: Badanie Publiczności Krakowskich Instytucji Kultury, www.badania.kultura.uj.edu.pl [odczyt: 18.07.2019].

zamieszczono *Wzór ankiety badawczej*, natomiast aneks drugi to *Charakterystyka instytucji biorących udział w projekcie „Krakowski odbiorca kultury”* autorstwa Iwony Parzyńskiej i Marcina Bańdo. Taki układ książki podsumowującej projekt badawczy wydaje się nie do końca przyjazny dla czytelnika. Po krótkim wstępie, zakończonym wypunktowaniem najważniejszych informacji o projekcie (członkowie zespołu, organizatorzy, cele badania, harmonogram prac i instytucje uczestniczące), od razu następuje prezentacja wyników badania. Dopiero w rozdziale drugim odnaleźć można informacje o jego przebiegu. Autorzy chcieli zapewne w ten sposób wyeksponować bogaty materiał badawczy, jaki udało się zebrać, jako najważniejszy z efektów projektu. Bardziej logiczne i korzystne z perspektywy odbiorcy (*sic!*) wydawałoby się odwrócenie tej kolejności, pozwalające najpierw zapoznać się ze szczegółami założeń badawczych i historią badania, a dopiero potem z jego wynikami.

Rozdział pierwszy książki skonstruowany został na przejrzystym schemacie. Najpierw prezentowane jest kolejne pytanie z ankiety wraz z krótkim jego objaśnieniem, które pozwala lepiej zapoznać się z jego zasadnością, celem, a także stosowaną metodologią badania. Następnie zawsze zamieszczano przejrzyste wykresy lub tabele ilustrujące zebrany materiał badawczy. Całość kończyła za każdym razem krótka opisowa analiza i zwięzła interpretacja uzyskanych odpowiedzi. W efekcie przedstawienie wyników badań, pomimo ogromnej ilości danych uzyskanych w toku badania, jest jasne i czytelne. Pozwala to łatwo odnaleźć różne informacje i poddać je własnej, choć zapewne ograniczonej, analizie i interpretacji przez różnych czytelników. Na zakończenie rozdziału w podobny sposób zaprezentowano informacje o uczestnikach badania, zebrane w metryczce.

Kolejna część książki opisuje przebieg badania, a więc jego historię i metodologię. W pierwszym podrozdziale (nienumerowanym i bez tytułu – zapewne w wyniku przeoczenia) szczegółowo opisano historię badania. Na uwagę zasługuje przedstawienie w formie tabeli dni i godzin prowadzenia ankiet z podziałem na lokalizacje i wyszczególnieniem liczby przeprowadzonych w nich ankiet. Świadczy to o rzetelności przeprowadzonego badania. W tym kontekście ważne jest także szczerze omówienie plusów i minusów modelu prowadzenia badania. Drugi podrozdział (tym razem z numeracją i tytułem) opisuje metodologię badania z podziałem na: narzędzie badawcze, dobór próby, reprezentatywność próby i metody analizy. Szczególnie ta część mogła zostać nieco bardziej rozbudowana, pokazując warsztat oraz to jak poradzono sobie w toku analizy z pokaźną ilością zgromadzonych danych, o czym szerzej piszę dalej. Tak czy inaczej dzięki rozdziałowi czytelnik uzyskuje wgląd w proces badawczy i jest w stanie uświadomić sobie ogrom pracy, jaki w badanie włożyli członkowie zespołu oraz inne zaangażowane osoby i organizacje. Jak już wspomniałem, rozdział ten powinien zostać zamieszczony jako pierwszy, dając od razu wyobrażenie o założeniach całego badania i jego przebiegu. Naturalnym uzupełnieniem tej części książki byłoby wypunktowanie najważniejszych informacji o projekcie, które znalazły się pomiędzy wstępem a rozdziałem pierwszym.

Rozdziały trzeci i czwarty zawierają analizę i interpretację materiału badawczego, a tym samym prezentują najważniejsze dla autorów wnioski z badań, skupiając się na dwóch obszarach: charakterystyce odbiorców krakowskich instytucji kultury oraz odpowiedziach na pytania badawcze w podziale na trzy typy instytucji kultury (instytucje muzyczne, teatry, instytucje wystawiennicze).

Nie sposób oprzeć się wrażeniu, że rozdział *Skąpożerni. Społeczność krakowskich instytucji kultury* autorstwa Filipa Skowrona wyróżnia się na tle całej publikacji i posiada mocno indywidualny rys. Odznacza go szczególnie wnikliwość oraz osadzenie w szerokim dyskursie naukowym. Autor nie tylko chłodno analizuje uzyskane w toku procesu badawczego dane, ale także dokonuje ich pogłębionej analizy i interpretacji, wyciągając interesujące wnioski dotyczące społeczności krakowskich instytucji kultury.

W podrozdziale pierwszym Autor wyjaśnia, że nie posługuje się określeniami „odbiorca” ani „publiczność”, ale właśnie „społeczność” ze względu na to, że „instytucje kultury uzyskują (...) swoją tożsamość dopiero wraz ze społecznościami tworzonymi wokół nich” (s. 87). W kolejnym podrozdziale Autor dochodzi do wniosku na podstawie przeprowadzonych badań, że przez badanych instytucja kultury postrzegana jest niezwykle szeroko. Wymykając się wąskiemu rozumieniu, jest to dla nich „przede wszystkim miejsce” (s. 91), niezależnie od jego statusu organizacyjnego i prawnego. Ważną dla instytucji kultury konstatacją stanowi podkreślenie znaczenia konkretnego miejsca dla rozpoznawalności instytucji. Interesujące jest ponadto poszerzenie obszaru terytorialnego Krakowa w wyobrażeniu ankietowanych, na co zwraca uwagę Badacz. W podrozdziale trzecim Autor snuje refleksję o tym, kim jest społeczność krakowskich instytucji kultury. Skupia się tutaj szczególnie na trzech aspektach: roli towarzyskości, roli przemieszczeń oraz powiązaniom między działalnościami instytucji a działaniami społeczności.

W ostatnim podrozdziale społeczność krakowskich instytucji kultury określana jest za Tak Wing Chanem i Johnem H. Goldthorpem mianem *paucivores*, co Autor roboczo tłumaczy jako „skąpożerni” (s. 99). Określenie to ma szansę zagościć na stałe w polskim dyskursie o odbiorcach kultury, dlatego warto przytoczyć, jak definiuje je Filip Skowron (s. 99–100):

Nie chodzi w tym wypadku o pochłanianie niewielkiej ilości dóbr kulturalnych, lecz o wybiórcze i „amatorskie” korzystanie z dostępnej oferty kulturalnej: przesiewanie i używanie wyłącznie tego, na co ma się ochotę; mieszanie rozrywki, komercji i „kultury wysokiej”; spełnianie własnych zachcianek; podążanie za idiosynkrazjami; szukanie raczej ulubionych sposobów spędzania wolnego czasu niż zapoznawanie się z kanonem obowiązkowym dla szanujących się uczestników kultury. Nie wyklucza to oczywiście partycypowania w kanonicznych i elitarnych wydarzeniach, lecz traktuje się je jako równie istotne co oferta popularna i podlegająca aktualnym modom i trendom.

W zakończeniu rozdziału Autor konstatuje, że badana „społeczność czuje się na tyle swobodnie, że sama kształtuje własną relację z instytucjami i korzysta z nich po swojemu” (s. 101). Jego zdaniem czas, żeby dostrzegły to zarówno tradycyjnie rozumiane instytucje kultury (teatry, muzea, instytucje muzyczne), jak i „miejsca” (np. kościoły, uczelnie, festiwale).

Ostatni rozdział autorstwa Łukasza Gawła pt. *Marketing w publicznych instytucjach kultury*, jak zauważa sam Autor, „nie ma ścisłego związku z prezentowanymi wcześniej wynikami badań”, ale „jest w pewnym sensie tekstem programowym”, pokazującym zasadność przeprowadzonych badań (s. 121). Ta część książki stanowi cenne uzupełnienie, zwracające uwagę czytelnika na ważne, ale nadal niedoceniane aspekty działalności publicznych instytucji kultury. Zamieszczony w podsumowaniu wniosek o marketingu, jako dwukierunkowym procesie, korzystnym zarówno dla instytucji, jak i jej odbiorców, powinien zostać przyswojony przez szerokie grono menedżerów kultury. Wartościowym dopełnieniem publikacji są również zamieszczone na końcu książki aneksy, pozwalają odnaleźć się czytelnikowi zarówno w przeprowadzonym badaniu, jak i w sieci badanych instytucji kultury.

Cała recenzowana książka jest cenną i pionierską pozycją na rynku. Przeprowadzone dotychczas badania odbiorców krakowskich instytucji kultury miały bowiem mocno ograniczony zasięg, obejmując zwykle pojedyncze instytucje lub instytucje tylko jednego organizatora (np. Miasta Krakowa¹⁴). Dodatkowo badania te nie były z reguły szerzej omawiane i upubliczniane. Niewątpliwą zasługą zespołu badawczego, a tym samym autorów książki jest zatem objęcie obszernym badaniem instytucji kultury, przynależnych do różnych organizatorów, dla których wspólnym mianownikiem jest Kraków. Dla odbiorców nie jest przecież istotne, kto jest organem prowadzącym daną organizację. Wydanie książki i zaprezentowanie wyników badań podczas konferencji, która odbyła się w dniach 11–12 kwietnia 2019 roku w Krakowie z pewnością przyczynia się nie tylko do upowszechniania wyników badań, ale umożliwia skorzystanie z wypracowanych dobrych praktyk i uzyskanych wyników przez szerokie grono przedstawicieli sektora kultury zainteresowanych zagadnieniem – i to nie tylko z Krakowa¹⁵.

W publikacji należałoby więcej uwagi poświęcić doborowi próby, a dokładnie wyborowi instytucji kultury i miejsc do badania. Nie badano bowiem wszystkich krakowskich instytucji kultury, a jedynie te muzyczne, wystawiennicze (głównie muzea) i teatry. I od tej reguły bywały wyjątki – nie badano takich publicznych instytucji kultury, jak: Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie, Muzeum PRL-u (jeszcze działające w trakcie badania), Opera Krakowska, Teatr

¹⁴ Zob. np. *Raport końcowy z badania sektora kultury „Krakowska kultura – stan obecny i perspektywy rozwoju”* 2015.

¹⁵ Więcej informacji o konferencji – zob. Konferencja Badania publiczności w instytucjach kultury, www.badania.kultura.uj.edu.pl/konferencja [odczyt: 18.07.2019].

Łaźnia Nowa, Teatr Groteska, Galeria Sztuki Współczesnej Bunkier Sztuki, Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha, Orkiestra Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa Sinfonietta Cracovia, Balet Dworski Cracovia Danza czy Krakowskie Biuro Festiwalowe. Z pewnością było to uzasadnione i wynikało na przykład z odmowy udziału w badaniu, jednak dla niewtajemniczonego czytelnika może rodzić niepotrzebne wątpliwości co do wyboru organizacji, w których prowadzono ankiety. Kontynuując ten wątek, trzeba dodać, że w niektórych przypadkach warto byłoby podać, w jakich dokładnie miejscach badano w takich instytucjach jak Nowohuckie Centrum Kultury i Międzynarodowe Centrum Kultury. Instytucje te prowadzą bardzo różnorodną działalność, a w przypadku instytucji w Nowej Hucie także dużą przestrzeń wystawienniczą, która zlokalizowana jest w różnych miejscach budynku. Umieszczenie ankietera jest tu o tyle istotne, że jeśli zbierał dane przy wejściu do instytucji, a nie przy konkretnej galerii w danym budynku, w badaniu mogli zostać uwzględnieni także odbiorcy będący poza zainteresowaniem zespołu badawczego (uczestnicy warsztatów, kursów itd.). Nie wiadomo ponadto, czy badano tylko widzów stałych ekspozycji, czy może również czasowych.

Warto byłoby także dookreślić, że badano raczej biernych odbiorców kultury, czyli uczestników koncertów lub spektakli albo zwiedzających wystawy, a nie biorących udział w bardziej interaktywnych i angażujących formach, takich jak warsztaty – tego typu formy stanowią przecież znaczną część oferty badanych instytucji kultury, a aktywni uczestnicy zdają się w ostatnim czasie zdobywać przewagę nad biernymi widzami i proces ten pogłębia się¹⁶. Na podstawie tekstu można domniemywać, że ograniczono się do odbiorców biernych, ale czytelnik nie ma co do tego pewności, ponieważ nie wyartykułowano tego wprost. W efekcie mniej zorientowany odbiorca publikacji może odnieść wrażenie, że badanie było bardziej kompleksowe niż w rzeczywistości.

Wymienione błędy z pozoru kwestie, które zostały przemilczane w raporcie, mogły mieć duży wpływ na ostateczny wynik badania i pozostawienie ich bez komentarza może rodzić zbędne wątpliwości wśród czytelników. Mniej istotne dla odbioru całej recenzowanej książki i badania są drobne niedociągnięcia lub pomyłki w tekście. Na przykład w tabeli 26 (s. 51–53) należało skorygować błędne nazwy instytucji kultury, nawet jeśli część respondentów podawała je błędnie (w tabeli pojawiają się: Dom Kultury Podgórze zamiast aktualnej nazwy Centrum Kultury Podgórze, Centrum Kultury im. C.K. Norwida zamiast poprawnej nazwy Ośrodek Kultury im. C.K. Norwida). Nieznajomość oficjalnych nazw instytucji kultury jest zjawiskiem dość powszechnym i zapewne w wielu przypadkach jedna instytucja kultury bywała nazywana przez badanych w różny sposób. Trudno jednak byłby podawać w tabeli wszystkie pojawiające się warianty nazwy tej samej instytucji, więc ujednoczenie nazwy do prawidłowej ze stosownym komentarzem byłoby pożądane.

¹⁶ Zob. Krajewski 2012: 79–91.

Warto zwrócić też uwagę, że Dom Kultury INSPIRO w Podłężu nie jest już prowadzony przez stowarzyszenie, jak podano w tekście, a fundację (s. 126). Nie są to również istotne niedopatrzenia i nie można z ich perspektywy oceniać niewątpliwie dużej wartości książki, jednak trzeba zwrócić na nie uwagę, ponieważ badający odbiorców instytucji kultury posiadają z pewnością ponadprzeciętną świadomość badanego środowiska i jego kontekstu, pozwalającą na ich wyeliminowanie a takie drobne niedociągnięcia rażą bardziej wnikliwego czytelnika.

Podsumowując, recenzowana książka, pomimo wymienionych niewielkich niedostatków, posiada ogromną wartość. Po raz pierwszy przeprowadzono tak rozległe badania krakowskich odbiorców kultury i zaprezentowano je szerokiemu gronu odbiorców. Na pochwałę zasługuje szczególnie wieloaspektowość badania i ogromna ilość uzyskanego materiału badawczego, który może posłużyć do dalszych analiz i interpretacji. W tym kontekście czytelnikom służyć będą szczególnie przejrzyste zaprezentowane w pierwszym rozdziale wyniki badania, natomiast interesujących informacji o krakowskich odbiorcach kultury dostarczy rozdział trzeci autorstwa Filipa Skowrona. Cała publikacja powinna stać się lekturą obowiązkową dla osób zajmujących się kulturą zawodowo i naukowo, przyczyniając się do zmiany myślenia o jej odbiorcach. Mam nadzieję, że przeprowadzone badania doczekają się kontynuacji w Krakowie, a książka stanie się inspiracją do podejmowania podobnych badań w innych miastach.

Bibliografia

Publikacje

- Kisilowska M. (2005), *Obserwatorium kultury jako ośrodek zarządzania wiedzą*, Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.
- Krajewski M. (2012), *Od odbiorcy do uczestnika. Znikający widz i jego współcześni następcy*, [w:] Kędziora M., Nowak W., Ryczek J. (red.), *Co z tym odbiorcą? Wokół zagadnienia odbioru sztuki*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, s. 79–91.
- Plebańczyk K. (2010), *Obserwatorium kultury – idee, pomysły, możliwości*, „Zarządzanie w Kulturze”, nr 11, s. 31–44.

Raporty badawcze

- Badanie publiczności gdańskich instytucji kultury. Raport z badania* (2018), Gdańsk: Instytut Kultury Miejskiej, Danae, Realizacja.
- Badanie publiczności warszawskich instytucji kultury. Raport z badania ilościowego* (2016), Warszawa: Kantar Millward Brown.
- Raport końcowy z badania sektora kultury „Krakowska kultura – stan obecny i perspektywy rozwoju”* (2015), Warszawa: Agrotec Polska Sp. z o.o.
- Uczestnictwo Polaków w wydarzeniach kulturalnych* (2019), Warszawa: Kantar.

Netografia

- Badanie Publiczności Krakowskich Instytucji Kultury, www.badania.kultura.uj.edu.pl [odczyt: 18.07.2019].
- Fundacja Obserwatorium Żywej Kultury – Sieć Badawcza, www.ozkultura.pl [odczyt: 18.07.2019].
- Konferencja Badania publiczności w instytucjach kultury, www.badania.kultura.uj.edu.pl/konferencja [odczyt: 18.07.2019].
- Małopolskie Obserwatorium Kultury, <http://badania-w-kulturze.mik.krakow.pl/category/malopolskie-observatorium-kultury/> [odczyt: 18.07.2019].
- Mazowieckie Obserwatorium Kultury, <http://www.mazowieckieobservatorium.pl/> [odczyt: 18.07.2019].
- Obserwatorium, <https://rik.katowice.pl/observatorium/> [odczyt: 18.07.2019].
- Obserwatorium kultury, <http://ikm.gda.pl/projekt/observatorium-kultury/> [odczyt: 18.07.2019].
- Ośrodek Statystyki Kultury Głównego Urzędu Statystycznego, <https://krakow.stat.gov.pl/osrodki/osrodek-statystyki-kultury-987/> [odczyt: 18.07.2019].
- Programy Ministra, <http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finansowanie-i-mecenat/programy-ministra/programy-mkidn-2019.php> [odczyt: 18.07.2019].
- Regionalne Obserwatorium Kultury, <http://soclab.org.pl/regionalne-observatorium-kultury/> [odczyt: 18.07.2019].
- Regionalne Obserwatorium Kultury UAM, <http://rok.amu.edu.pl> [odczyt: 18.07.2019].